

Úlohy 1. kola 64. ročníku fyzikální olympiády. Kategorie B

1. Akcelerometr

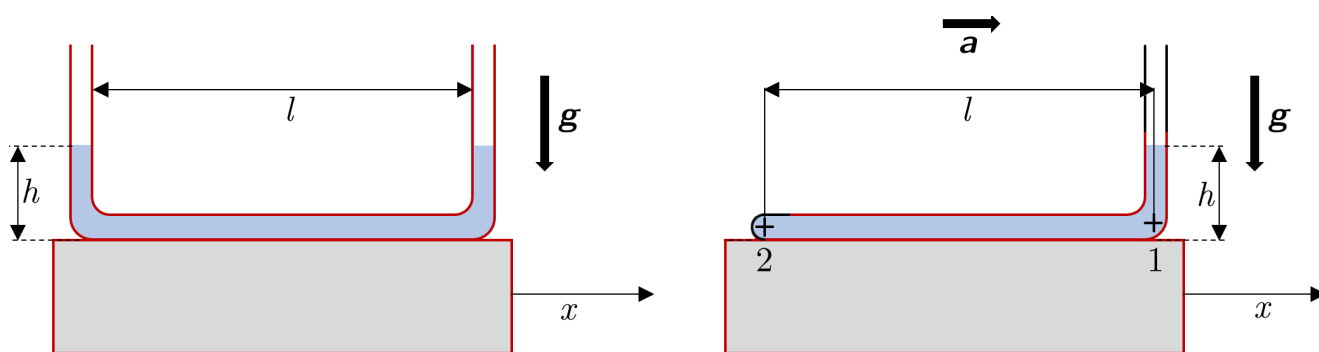
Pro měření zrychlení pohybu tělesa, které se pohybuje po vodorovné podložce podél osy x , můžeme použít akcelerometr, který má tvar U-trubice (obr. 1) částečně zaplněné vodou nebo jinou kapalinou se zanedbatelnou viskozitou. Vodorovná základna U-trubice má délku l , která je mnohem větší, než průměr trubice. Oba horní konce U-trubice jsou otevřené a postranní ramena trubice jsou dostatečně dlouhá, takže kapalina nepřeteče. Pokud je těleso v klidu, sahá kapalina v postranních ramenech do výšky h . Při rovnoměrně zrychleném pohybu tělesa v kladném směru osy x se hladina v jednom z ramen zvýší o Δh , ve druhém ramenu se o stejnou hodnotu sníží.

- Ve kterém rameni se hladina zvýší? Vyjádřete zvýšení hladiny Δh jako funkci velikosti zrychlení a tělesa při rovnoměrně zrychleném pohybu. Zvažte i možnost, že zrychlení bude tak velké, že hladina kapaliny se z jednoho sloupce přesune do vodorovné části trubice. Také pro tento případ vyjádřete Δh jako funkci a . Řešte obecně.
- Pro zrychlení v mezích od 0 do $11 \text{ m} \cdot \text{s}^{-2}$ nakreslete graf závislosti zvýšení hladiny Δh na velikosti zrychlení a tělesa.

Dále budeme uvažovat podobné zařízení, které má pouze jedno rameno nahoře otevřené a spodní vodorovná část trubice bude z druhé strany uzavřená (obr. 2).

- Jaký bude tlak kapaliny v místě ohybu trubky (1) a jaký bude tlak kapaliny v místě, kde je trubice uzavřená (2), pohybuje-li se trubice se zrychlením a doprava? Řešte obecně.
- Trubice se pohybuje doleva. Při jakém zrychlení a_1 se kapalina přestane dotýkat uzavřeného konce trubice? Řešte obecně a pak určete číselnou hodnotu a_1 , jestliže kapalinou v trubici je voda.

Pro číselné vyjádření pracujte s hodnotami: $l = 1,0 \text{ m}$, $h = 0,20 \text{ m}$, $g = 9,81 \text{ m} \cdot \text{s}^{-2}$, hustotou vody $\rho_v = 1,00 \cdot 10^3 \text{ kg} \cdot \text{m}^{-3}$ a atmosférickým tlakem $p_a = 1,00 \cdot 10^5 \text{ Pa}$.

Obr. 1

Obr. 2

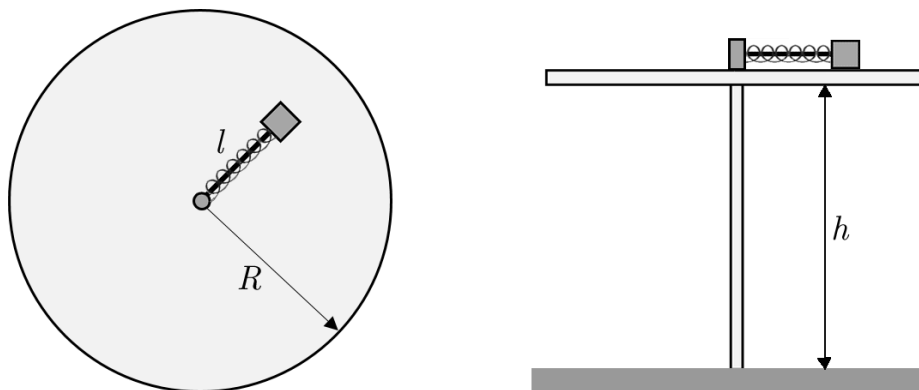
2. Hranolek na kruhové desce

Kruhová vodorovná deska s poloměrem $R = 0,25$ m se může otáčet kolem své svislé rotační osy. Pružina s tuhostí $k = 5,0 \text{ N} \cdot \text{m}^{-1}$ a délce $l_0 = 5,0$ cm je upevněna jedním koncem k ose rotace a její radiálně orientovaná osa je vzhledem k desce nehybná. Na druhém konci pružiny je upevněn hranolek o hmotnosti $m = 0,10$ kg, jehož rozměry jsou v porovnání s délkou pružiny zanedbatelné (obr. 3). Rovina desky je ve výšce $H = 0,80$ m nad zemí.

- Deska je nejprve v klidu. Vzdálenost hranolku od osy postupně zvětšujeme. Až do vzdálenosti $l_1 = 7,0$ cm zůstává hranolek v klidu, teprve při této vzdálenosti se pohne směrem ke středu kotouče. Určete součinitel tření f mezi deskou a hranolkem.
- Deska se nyní otáčí s úhlovou frekvencí $\omega_1 = 5,0 \text{ rad} \cdot \text{s}^{-1}$. Nakreslete společný graf závislosti velikostí setrvačné odstředivé síly a síly pružnosti na vzdálenosti l od osy otáčení.
- V jakých vzdálenostech od osy otáčení (l_2 nejbliže k ose, l_3 nejdále od osy) se nyní může hranolek nacházet v klidu vzhledem k desce?

Předpokládejme nyní, že deska je hladká a tření můžeme zanedbat.

- S jakou úhlovou frekvencí ω_2 se musí deska otáčet, aby se hranolek dostal až na její okraj?
- Hranolek, nacházející se na okraji otáčející se desky, se náhle uvolní. V jaké vzdálenosti od půdorysu desky dopadne hranolek?

Obr. 3

Řešte nejprve obecně, pak pro zadané hodnoty. Tíhové zrychlení $g = 9,81 \text{ m} \cdot \text{s}^{-2}$, součinitel smykového tření v části a), b) a c) považujte za stálý. Při obecném řešení předpokládejte, že úhlová rychlost splňuje podmínku $k > m\omega^2$.

3. Válec s pískem

Válcová nádoba uzavřená víkem má průměr d , výšku h a hmotnost m . Do nádoby můžeme nasypat jemný písek do libovolné výšky v ($0 < v \leq h$). Písek ve zcela zaplněné nádobě má hmotnost M . Nádobu postavíme na protiskluzovou rovinou

podložku s měnitelným úhlem sklonu α vzhledem k vodorovné rovině. Nádoba je vždy uzavřená víkem a rovná hladina písku zůstává rovnoběžná s víkem a s dnem nádoby. Tloušťka pláště, dna a víka je všude stejná a je zanedbatelná vzhledem k rozměrům nádoby.

- Jaký může být nejvýše úhel α_0 sklonu podložky, aby se prázdná nádoba s víkem na podložce nepřekotila?
- Jaký může být nejvýše úhel α_1 sklonu podložky pro danou výšku v_1 hladiny písku, aby se nádoba s pískem nepřekotila?
- Určete, při jaké výšce $v_{\max}$ hladiny písku můžeme podložku maximálně naklonit, aniž by došlo k převrácení nádoby. Jaký úhel $\alpha_{\max}$ bude této výšce odpovídat?

Řešte nejprve obecně, pak pro hodnoty $d = 10$ cm, $h = 40$ cm, $m = 0,25$ kg, $M = 5,5$ kg, $v_1 = 28$ cm.

4. Srážka s družicí

Družice obíhá kolem Země po kružnici o neznámém poloměru r . Oběžná doba družice je T_1 . V téže rovině se po elipse pohybuje těleso z kosmického smetí. Perigeum tělesa je ve vzdálenosti r a apogeum ve vzdálenosti $5r/3$ od středu Země. V perigeu dojde ke srážce obou těles, přičemž vektory rychlosti mají stejný směr.

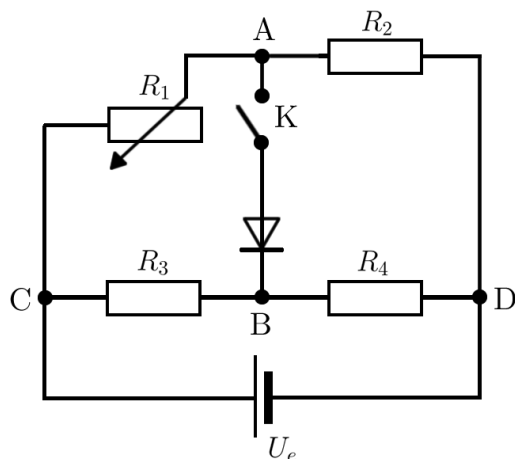
Každou ze čtyř částí řešte nejprve obecně a pak pro číselné hodnoty: $T_1 = 7,20 \cdot 10^3$ s, $GM = 3,99 \cdot 10^{14}$ N $\cdot$ m² $\cdot$ kg⁻¹, kde G je gravitační konstanta a M hmotnost Země. Gravitační potenciální energie tělesa o hmotnosti m ve vzdálenosti r od středu Země při volbě nulové hladiny v nekonečnu je dána vztahem $E_p = -\frac{GMm}{r}$.

- Určete poloměr r .
- Určete rychlost družice v_k .
- Určete oběžnou dobu T_2 kosmického smetí.
- Určete relativní rychlost v_r kosmického smetí vzhledem k družici v okamžiku srážky.
- Na základě výsledku úlohy d) posuďte, zda může smetí družici poškodit.

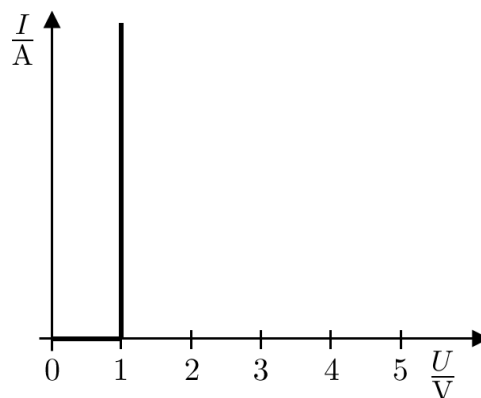
5. Můstek s diodou

Ve schématu na obr. 4 je obvod, který se skládá z ideálního zdroje o elektromotorickém napětí $U_e = 10$ V, z rezistorů R_1 jehož odpor se může měnit v rozmezí 0 až 60 Ω , $R_2 = 12$ Ω , $R_3 = 8$ Ω , $R_4 = 2$ Ω a diody, jejíž voltampérová charakteristika je na obr. 5. Prahové napětí diody je $U_0 = 1$ V.

- Jaký proud I_3 poteče rezistorem R_3 při otevřeném klíči?
- Jaký musí být odpor R_1 , aby diodou při uzavření klíče procházel proud?
- Při jaké hodnotě R_1 bude mít ztrátový výkon na diodě hodnotu $P = 1,25$ W? Jaké jsou v tomto případě hodnoty proudů v obvodu?

Obr. 4

Obr. 5

6. Praktická úloha: Měření elektrochemického ekvivalentu mědi

Teorie: Prochází-li elektrický proud nádobou s roztokem síranu měďnatého (modré skalice) CuSO_4 a měděnými elektrodami, anoda se rozpouští a na katodě se naopak vylučuje velmi čistá měď. Podle 1. Faradayova zákona pro elektrolýzu je hmotnost m vyloučené látky přímo úměrná prošlému náboji Q :

$$m = AQ = AIt.$$

Konstanta úměrnosti A je elektrochemický ekvivalent vylučované látky, v daném případě dvojmocné mědi.

Provedení úlohy: Použijeme školní soupravu pro pokusy z elektrolýzy (hraná kádinka, dva držáky elektrod, elektrody). Do kádinky nalijeme roztok 0,5 molu modré skalice v 0,5 litru vody. Měděné elektrody očistíme smirkovým papírem a tu, kterou použijeme jako katodu, pečlivě zvážíme. Sestavíme soupravu tak, aby elektrody byly vzájemně rovnoběžné a ponořené části elektrod měly plošný obsah alespoň 25 cm^2 . (Počítáme jen stranu přivrácenou k druhé elektrodě.) Soupravu připojíme k regulovatelnému zdroji stejnosměrného napětí nebo přes vhodný reostat ke zdroji stálého stejnosměrného napětí a po dostatečně dlouhou dobu (alespoň jednu hodinu) udržujeme stálý proud 0,5 A. Po vypnutí proudu vyjmeme katodu, opláchneme ji a osušíme proudem horkého vzduchu (neotíráme). Suchou elektrodu znovu zvážíme.

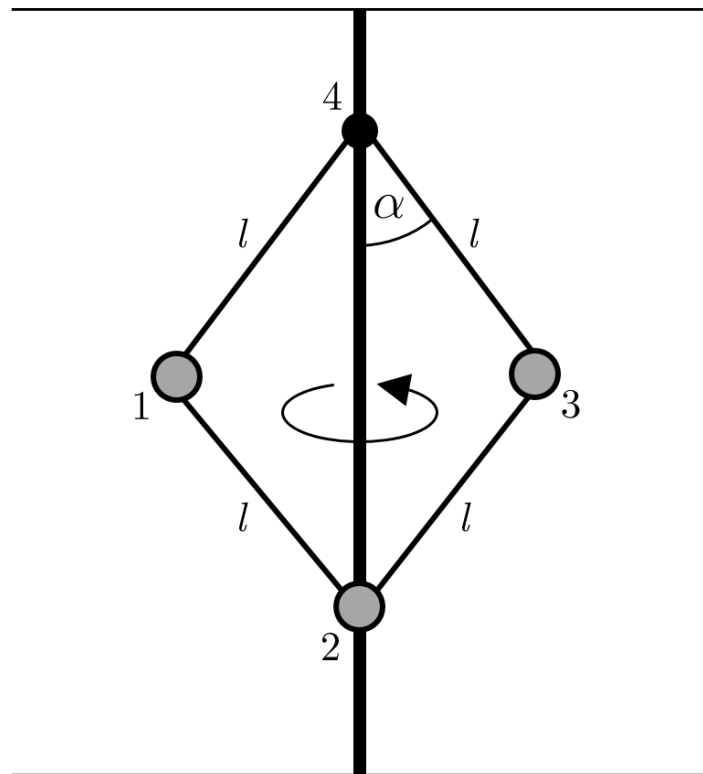
Úkol: Z hmotnosti mědi vyloučené na katodě a náboje, který prošel elektrolytem, určete elektrochemický ekvivalent mědi. Zhodnoťte přesnost měření a odhadněte možnou chybu výsledku. Výsledek porovnejte s tabulkovou hodnotou.

7. Tři rotující tělesa

Tři tělesa, každé o hmotnosti $m = 0,1 \text{ kg}$, jsou spojena podle obrázku 6 pevnými tyčemi zanedbatelné hmotnosti o délce $l = 0,2 \text{ m}$ a připevněna v bodě 4 k pevné ose. Spodní těleso se může během rotace po ose volně (bez tření) pohybovat. Celý systém byl uveden do rotace kolem pevné osy, procházející bodem 4 a druhým tělesem.

- Jakými silami T_1 jsou při otáčení namáhány pevné tyče mezi body 1 a 2 a mezi body 2 a 3, jestliže se při rotaci pevné tyče odklonily od svislého směru o úhel $\alpha = 45^\circ$?
- Jakými silami T_2 jsou při tomto otáčení namáhány pevné tyče mezi body 1 a 4 a mezi body 3 a 4?
- Jakou rychlostí se pohybují tělesa 1 a 3?
- Jaká práce W musela být vynaložena na roztočení soustavy?

Rozměry těles a tření v kloubech jsou zanedbatelné. Tíhové zrychlení $g = 9,81 \text{ m} \cdot \text{s}^{-2}$.
Řešte vždy nejprve obecně, pak pro číselné hodnoty.

Obr. 6